

FRIEDREICHI ATAXIA

Tájékoztató a FRIEDREICH-TAXIA-ról 13-17 éves serdülők számára

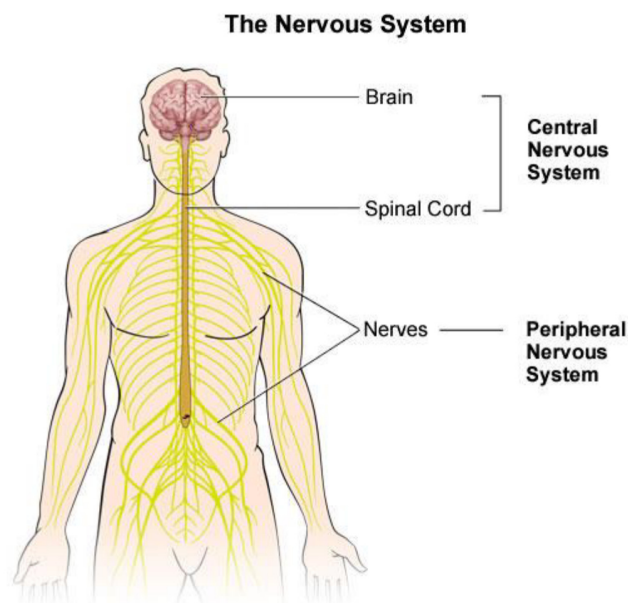
*Eredetileg Helen Kearney - Friedreich-taxiás írországi serdülő - állította össze.
Az iskolában 3 évig természettudományokat tanult.*

*Dr. Mary Kearney, az európai betegjogi képviselő által az ERN-RND számára
2022-ben elfogadott.*

Bevezetés

A Friedreich-taxia (FA) egy legyengítő, életet megrövidítő, degeneratív, ritka, neuro-izomzatos, genetikai rendellenesség. A tünetek megjelenése a gyermekkortól a felnőttkorig terjedhet. Kezdetben a mozgás ügyetlensége, gyengeség és izomvesztés jelentkezik, ami az állás és a járás bizonytalanságát okozza, ami összetéveszthető a részegséggel. Először 1863-ban írta le Nicholas Friedreich német neurológus és patológus.

Az ataxia szó a görög "ataxis" szóból származik, ami azt jelenti, hogy "rendezetlen" vagy "koordinátatlan". A betegség általában úgy kezdődik, hogy az illető ügyetlen, a dolgok kiesnek a kezéből, az érintett egyén szeret a fal mellett járni. Az ataxia érintheti az ujjakat és a kezeket, a karokat és a lábakat, a testet, a beszédet, a nyelést vagy a szemmozgást. Az ataxia számos típusa létezik (lásd az ERN ataxiáról szóló betegtájékoztatóját).

Ábra 1: Az idegrendszer részletei UC San Diego Health jóvoltából

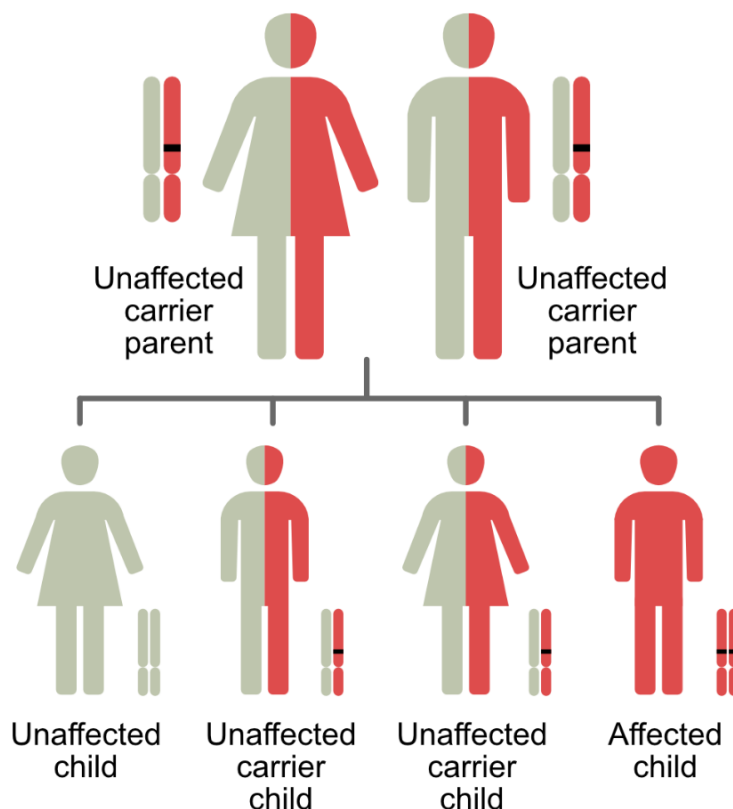
Az FA-t a következők romlása okozza:

- az agy egy bizonyos része - a kisagy,
- gerincvelő és
- idegek (úgynevezett perifériás idegek) a szervezetben.

Bár a betegség az agyhoz kapcsolódik, nem befolyásolja az intelligenciát. Az FA progresszív betegség, és lassan romlik, egészen addig a pontig, hogy a betegek kerekesszékre szorulnak. Gyógymód még nincs, de a kutatás folyamatban van. Az FA genetikai tesztjét 1996-ban fedezték fel. A Friedreich-taxiát (FA) mindkét szülőtől öröklik, és recesszív ataxia néven ismert.

Mi a recesszív ataxia?

A recesszív ataxia az, amikor az állapot úgy öröklődik, hogy a hibás gén mindkét szülőktől származik. A szülők önmagukban ritkán mutatnak tüneteket, de mindegyikük hordozza a recesszív gént.

Ábra 2: Hogyan öröklődik egy recesszív ataxia; az Európai Kutatási Hálózat, Ritka Neurológiai Betegségek Csoportjának jóvoltából.

A recesszív gén generációkon át öröklődhet, és a család nem tudhatja, hogy hibás génnel rendelkezik, amíg az azonos rendellenes génnel rendelkező emberek nem vállalnak közös gyermeket.

A recesszív ataxiagénnel rendelkező szülők gyermekeinek a következő genetikai esélyei vannak minden egyes lehetséges gyermekükre nézve:

- 1) 25% esélye van arra, hogy nem betegszik meg,
- 2) 50% esélye van arra, hogy tünetmentes hordozó legyen, és
- 3) 25% esélye van a betegségre.

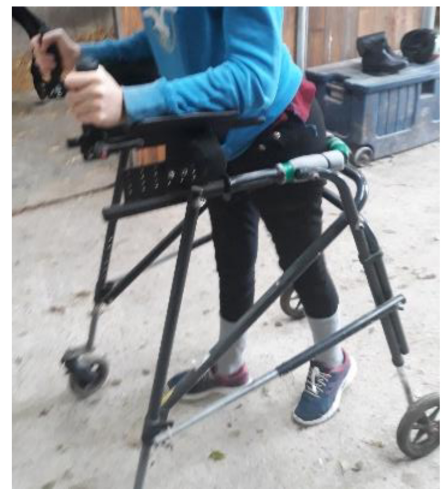
Tünetek

A Friedreich-taxia többféleképpen jelentkezhet. A leggyakoribb tünet az ügyetlenség a kisebb feladatok elvégzése során, például italok cipelése, elesés lépcsőn felfelé menet, botlás a sötétben stb. Esetenként a gerinc görbülete (scoliosis) vagy szívproblémák is jelentkezhetnek. A tünetek általában 5-15 éves kor között jelentkeznek, de előfordulhat fiatalabb vagy idősebb korban is.

A korai tünetek közé tartozik még a lábgyengeség, a bizonytalan állás, a járás nehézségei, Jellemzően az FA-ban szenvedő emberek járás közben túl- vagy alulnyújtják a lábukat, emellett a lábak a szükségesnél magasabbra kerülhetnek járás közben, és túl keményen érnek le a talajra.

Az FA általában azt eredményezi, hogy az egyén a diagnózist követő 8-10 éven belül kerekesszékre kerül. A különböző járást segítő eszközök fokozódó használatával azonban lehetséges, hogy hosszabb ideig nem lesz szükség kerekesszékre.

Az FA lassan progresszív állapot, amely nem mutat remissziót. A tudósok a betegség lefolyását két szakaszban írják le: az ambuláns szakaszban, amikor a beteg képes járni, és a nem ambuláns szakaszban, amikor a beteg nem képes járni.

Ábra 3: Hátsó járókeret

Az ambuláns stádiumot a mozgás közbeni bizonytalan járás mellett az izomreflexek csökkenése vagy hiánya jellemzi. A betegeknek általában megemelt sarka és behajlított lábujjai vannak, ami a Friedreich-láb néven ismert lábdeformitást eredményez. A karokban és a lábokban előfordulhat a tapintásérzékelés elvesztése.

A nem járóképes stádiumban a betegek olyan nehezen tudnak járni, hogy kerekesszékre vagy más ortopédiai segédeszközre szorulnak. Ez általában az élet második vagy harmadik évtizedében következik be. A kezek és a karok is károsodnak, ami megnehezíti az írást és más feladatokat. A személy hangjának megszakadása, a hangmagasság és a hangerő szabálytalansága, valamint a hangminőség egyéb változásai, például a beszédizomzat kontrollja. Egyre nehezebbé válhat az egyenes ülés.

Diagnózis

Ha egy betegnél ataxiára emlékeztető tünetek jelentkeznek, fontos, hogy neurológus vizsgálja meg. Az értékelés általában a következőket foglalja magában:

1. Orvosi vizsgálat
2. Vérvizsgálat
3. Röntgenfelvétel az agy és a gerincvelő rendellenességeinek keresésére.

Röntgenfelvételek, amelyek szerepelhetnek:

a) Agyi CT-vizsgálat (az agy és/vagy a gerincvelő képalkotására szolgáló kifinomult röntgensugaras technika),

b) Agyi MRI-vizsgálat (a testszövetek mágneses rezonanciás képalkotása, beleértve az agyat és/vagy a gerincvelőt).

Friedreich-taxiában a kisagyban kisebb elváltozások figyelhetők meg az MRI-vizsgálaton. Az FA-ban az ataxia fő hatása a gerincvelő atrófiájának következménye.

Ábra 4: MRI szkennel

Az FA-val kapcsolatos állapotok

Az FA-hez többféle állapot is társul. Egyeseknél egyik sem, másoknál pedig több is előfordulhat. Ezek közé tartoznak

- Szívbetegség - számos szívbetegség társul az FA-hoz. A Friedreich-taxiás betegek nagy százalékánál a szívritmus rendellenességeit és a szívizom csökkent erejét figyelték meg; a leggyakrabban észlelt tünetek a szívdobogás és a légszomj (légszomj).
- Skoliozis - ami a gerinc görbülete? Az élet korai szakaszában alakul ki. Ha súlyos, légzési problémákat okozhat.
- Lábfej rendellenesség - pes cavus, ez az a hely, ahol a lábfej íve hangsúlyos.
- Cukorbetegség - kórosan magas vér- és vizeletcukorszintek

2014-ben iránymutatásokat tettek közzé a Friedreich-taxia kezeléséről. Elérhető a www.ern-end.eu és a www.curefa.org oldalon. Ezeket az iránymutatásokat jelenleg frissítik, és a következő hónapokban (2022 májusában) várhatóan megjelenik egy új változat.

A tudomány a kóros FA gén mögött

Mindannyian egy sejtént kezdjük az életünket. Ez 46 kromoszómát tartalmaz, amelyeket gyakran 23 párnak neveznek. Minden szülőtől 23 kromoszómát kapunk. A növekedés során a testünkben lévő sejtek osztódnak, hogy új sejteket hozzanak létre. Ami egyetlen sejtént kezdődik, milliárdnyi sejté nővekszik. A kromoszómák a test minden sejtjének magjában találhatóak.

A gének a kromoszómákban találhatóak.

Ezek a kromoszómák az ember életének kezdetén vannak jelen. A kromoszómák az állati és növényi sejtek sejtmagjában található fonalszerű struktúrák, ezért a hibás gén a test minden sejtjében megtalálható.

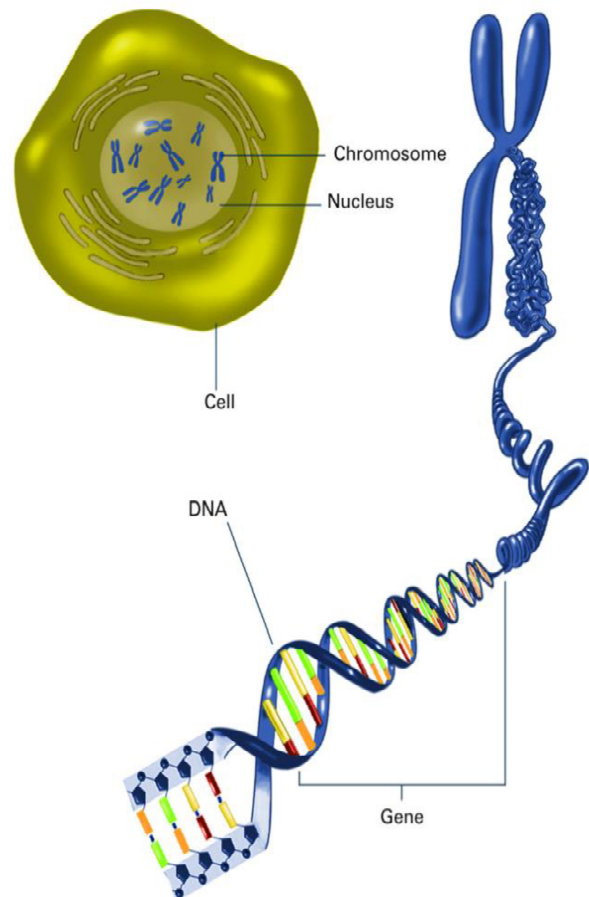
Minden kromoszómán nagyjából 4000 gén található. Összesen körülbelül 100 000 génünk van. Mindannyiunk szervezetében legfeljebb 20 hibás gén található.

A legtöbbször nem is tudunk a hibás génekről. Az FA-ban szenvedő személynek a 9. kromoszóma mindegyikén van egy hibás génje, ami a Friedreich-taxia kialakulását okozza.

A gének a dezoxiribonukleinsavból (DNS) állnak, amelyet DNS-nek nevezünk, és amely minden embert egyedivé tesz (pl. a DNS határozza meg szemünk, hajunk stb. színét).

A DNS több szakasza alkot egy gént. A Friedreich-taxiát (és más örökletes ataxiákat) a DNS hibája okozza.

A gének túl kicsik ahhoz, hogy még a legerősebb mikroszkóppal is láthatóak legyenek. Bármilyen aprók is, a gének nagy szerepet játszanak.

Source: National Institute of General Medical Sciences (CC BY-NC-SA3.0)

Ábra 5: Sejtmag, amely mutatja a kromoszómák helyét és a gén részleteit.

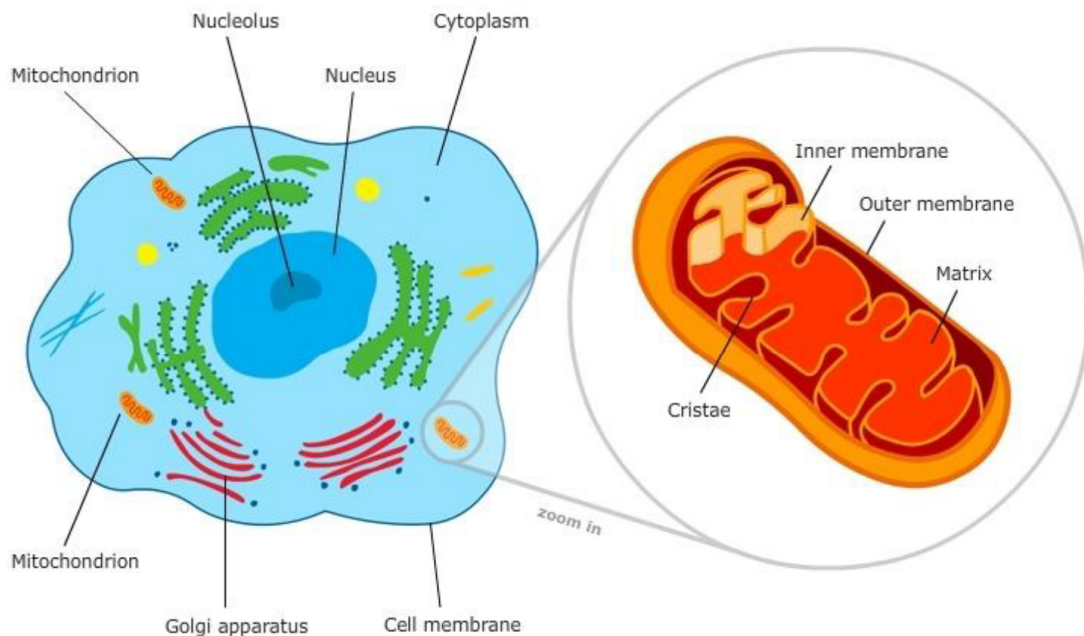
A Friedreich-taxia DNS-rendellenességének tudományos részletei:

A 46 kromoszóma (23 pár) szorosan feltekeredett DNS-láncok, amelyek több millió kémiai anyagot, úgynevezett bázisokat tartalmaznak. Ezek a bázisok az adenin, timin, citozin és guanin, rövidítve A, T, C és G. Bizonyos bázisok mindig együtt vannak, például "A T-vel; C G-vel". A bázispárok hármas csoportokban kapcsolódnak össze, hogy kódolt üzeneteket alkossanak. Ezek a kódolt üzenetek olyanok, mint az aminosavak előállításának "receptjei". A párosított bázisok megmondják a szervezetnek, hogyan állítson össze különböző fehérjéket. A fehérjék alkotják a sejteket, szöveteket és speciális enzimeket, amelyekre a szervezetünknek szüksége van a normális működéshez.

Az FA-ban megváltoztatott kódot GAA-nak nevezik. Normális esetben 7-22-szer ismétlődik egy normális embernél, de egy FA-s személynél 300-1000-szer is megismétlődhet. Ennek a kibővített génnek az eredményeként a frataxin fehérje jelentősen csökken.

A frataxin szerepe az FA-ban

A frataxin a sejtek mitokondriumaiban működik. A mitokondriumok a sejtek citoplazmájának egyik kicsi, de nagyon fontos apró elemei. A mitokondriumok lehetnek pálcika alakúak, gömb alakúak, elágazóak vagy gyűrű alakúak. Gént és riboszómát tartalmaznak. A riboszómák elsősorban a fehérjék előállításában vesznek részt.

© 2007-2011 The University of Waikato | www.sciencelearn.org.nz

Ábra 6: A mitokondriumokat és a mitokondriumok részleteit ábrázoló sejt képe

A mitokondriumok a sejtek energiatermelő erőművei. Kiderült, hogy a mitokondriumokban a frataxin hiánya a vas toxikus felhalmozódásához vezetett. Amikor ez a mérgező vas reakcióba lépett az oxigénnel, szabad gyökök keletkeztek. A szabad gyökök pedig elpusztítják a sejteket. A Friedreich-taxiában ezek a szabadgyökök keletkeznek, és így károsítják az idegrendszert. Ha a szabad gyökök egyszer elpusztítják az idegsejteket, azok nem pótolhatók.

Kezelés

Az FA kezelésére jelenleg nincs bizonyított kezelés. Azonban jelentős mennyiségű kutatás és klinikai vizsgálat folyik a FA gyógymódjának megtalálására (lásd a következő szakaszt). Az alábbiakban felsorolt, fontos teendők vannak felsorolva, ha Ön FA-ban szenved.

Maradjon aktív

Javasoljuk, hogy a lehető legaktívabb maradjon, különösen a diagnózis korai szakaszában, hogy lassítsa a betegség előrehaladását. Úgy vélik, hogy az aktivitás megtartása hosszabb ideig tartja mozgásban az izmokat. Különösen az úzás és a lovaglás különösen jó tevékenység, mivel az ezzel járó ismételt mozgás serkenti az idegrendszert, megakadályozza az erővesztést abban a reményben, hogy az egyén megőrizheti járóképességét.

A betegség előrehaladtával egyre nehezebb a testmozgás, de nagyon fontos, hogy a lehető legaktívabb maradjon. Bár a fizioterápián való részvétel ajánlott, egyetlen ország sem rendelkezik olyan forrásokkal, amelyekből finanszírozni lehetne a heti fizioterápiát az FA-ban szenvedők számára. A testmozgást be kell építeni az FA-ban szenvedő személy életmódjába.

Különös hangsúlyt fektetünk az achilles-ín mozgásban tartására, hogy az egyén fel-le tudja mozgatni a bokáját. A boka mozgatásának képessége fontos, mivel fontos szerepet játszik abban, hogy a mozgássérült személy át tudjon szállni a székéből a WC-re, ágyba stb.

Egészséges táplálkozás

Az egészséges, "gyors cukrokban" szegény étrend fontos az energiaszint fenntartásához és a cukorbetegség megelőzéséhez.

Az FA és a kapcsolódó feltételek rendszeres felülvizsgálatának megszervezése

Sok kapcsolódó állapot kezelhető, mivel van gyógymód rájuk. A hát- és lábproblémákon injekciókkal vagy műtéttel lehet segíteni. A szívproblémákat az orvos felülvizsgálhatja.

Vigyázzon a mentális egészségére

Az FA diagnózisa megváltoztatja az egyén és családja életét. A diagnózis mindenképpen hatással van az egyén hangulatára és arra a képességére, hogy megbirkózzon az FA jelentette jelentős kihívásokkal. A mentális egészséggel kapcsolatos aggodalmak hatással lehetnek a fizikai, érzelmi és szociális jólétre. Stratégiák, amelyek segíthetnek a mentális egészségügyi problémákkal küzdő Friedreich-taxiás személynek:

- A gyógyszeres kezelés gyakran hatásos a depresszió, a szorongás kezelésére, az egyén számára nagy lenne a haszon, ezért érdemes lehet kipróbálni. Meg kell fontolni a nemkívánatos mellékhatások (mint például a szédülés vagy az egyensúlyérzék romlása) korlátozásának módjait, amelyek valószínűleg nagyobb hatással lennének a Friedreich-taxiás egyénekre, mint más emberekre.
- A tanácsadásnak a gyógyszeres kezeléssel ellentétben nincsenek nemkívánatos hatásai. Ha a tanácsadás hatékony, az előnyök nagyok lennének.
- Életmódbeli változtatások: maradjon aktív, tartsa a kapcsolatot barátaival, fontolja meg, hogy csatlakozzon egy internetes vagy más hasonló, Friedreich-taxiában szenvedők számára létrehozott betegszervezethez. Próbáljon meg minél többet tenni önmagáért. Fontolja meg, hogy főiskolára jár, részmunkaidőben dolgozik, megtanul vezetni.

Bátorítsa a tágabb családját, hogy vizsgálta meg az FA-gént, vagy kérjen genetikai tanácsadást.

Ha valakinek genetikai ataxiája van, hasznos, ha a betegek és családtagjaik genetikai tanácsadáson vesznek részt. Az FA-ban szenvedő személyek testvérei aggódnak az FA miatt. Fontos, hogy a testvéreknek legyen kivel bizalmasan beszélniük erről. Mivel az FA-ra még nincs kezelés, nem kell különösebben sietni a genetikai vizsgálat elvégzésével, hogy kiderüljön, a testvéreknek van-e FA-ja.

Hordozói kockázat és az érintett utódok kockázata az FRDA-ban szenvedő egyének és rokonaik esetében

A Friedreich-taxiás (FA) egyénhez való kapcsolat	A hordozóvá válás kockázata	az érintett gyermek születésének kockázata
Szülők	1 az 1-ben	1 a 4-ből
Testvérek	1 a 2-ből	1 a 680-ból
Nagynéni/bácsi	1 a 2-ből	1 a 680-ból
FA-s személy első unokatestvére	1 a 4-ből	1 az 1360-ból
Első unokatestvér egyszeri eltávolítással	1 a 8-ből	1 a 2720-ból
Másod unokatestvér	1 a 16-ből	1 az 5440-ből

Asztal 1: Az FA kialakulásának kockázata

Az 1. táblázat segít megválaszolni azokat a kérdéseket, amelyek a családokban felmerülhetnek azzal kapcsolatban, hogy más családtagok milyen eséllyel kaphatnak FA-t. A hordozótesztet először a legközelebbi rokonon kell elvégezni, mivel a negatív eredmény azt jelenti, hogy a távolabbi rokonok genetikai vizsgálata nem feltétlenül szükséges.

Kutatás

Az FA lassan előrehaladó állapot, ezért nehéz megítélni, hogy néhány hét alatt mennyire reagál egy gyógyszerre. Ezért az ilyen vizsgálatok akár több mint 2 évig is eltarthatnak. A vizsgálat megtervezése nagyon nehéz. A legtöbb tudós egyetért abban, hogy a klinikai vizsgálatnak "kettős vaknak" kell lennie. A kettős vak vizsgálat azt jelenti, hogy a betegek olyan tablettákat kapnak, amelyek hasonlóknak tűnnek, de valójában különböző dózisuak. A tabletták egy része valójában egyáltalán nem tartalmazza a vizsgált hatóanyagot.

Nemzetközi szinten számos szervezet, laboratórium, egyetem és kórház vesz részt az FA kutatásában (lásd a 7. ábrát - FARA pipeline). Valójában nehéz minden fejleményről naprakészen tájékozódni. A Friedreich Ataxia Research Alliance (FARA) amerikai betegszervezet honlapja naprakész információkat nyújt az FA-val kapcsolatos nemzetközi klinikai vizsgálatokról. Honlapjukon van egy kutatási tervezetük, amely a jelenleg zajló különböző vizsgálatokat mutatja be, lásd www.curefa.org.

2022 augusztusától az omaveloxolon (OMAV) nevű gyógyszer jó eredményeket mutatott az FA-ban. Ezeket eredetileg 2020 októberében, a COVID-járvány kezdeti időszakában bocsátották rendelkezésre. Az omavot az Egyesült Államokban (2022 augusztusában) még mindig nem hagyta jóvá az Élelmiszer- és Gyógyszerügyi Hatóság (FDA). Az európaiak úgy tudják, hogy az Európai Gyógyszerügynökséggel (EMA) korai szakaszban vannak a tárgyalások az európai engedélyezés megszerzéséről, de szükség lehet randomizált, kettős vak vizsgálatra, amelybe esetleg néhány gyermeket is bevonnak, mielőtt az EMA vagy az FDA fontolóra venné az Omavnak a FA kezelésére történő felülvizsgálatát.

Hivatkozások

www.ern-rnd.eu

www.curefa.org